

๔๒. การเจริญภาวนาโดยนัยแห่งสุตมยญาณ

Mental Development throughout Learning Knowledge

By Nithee Siripat – Siripat.com and Academiae Network. 2015

ความสำคัญของบทความ

ในการเจริญบำเพ็ญเพียรภาวนานั้น ย่อมเกิดธรรมขึ้นทั้ง (๑) “โลกียภาวนา” คือ การเจริญธรรมที่ประกอบแล้วในโลก หรือด้วยความเกี่ยวเนื่องกันในวัฏฏะนั้น การเจริญธรรมอันเป็น “โลกิยะ” ได้แก่ ญาณ ๑๖ ยกเว้น มรรคญาณ-ผลญาณ วิปัสสนาญาณ ๕ อนวิปัสสนา ๗ มหาวิปัสสนา ๑๘ กับ (๒) “โลกุตตรภาวนา” คือ เจริญในธรรมที่ข้ามไปจากโลกด้วยความไม่เกี่ยวข้องกับโลก ไม่นับเนื่องในวัฏฏะเป็นไปในภูมิ ๓ นั้น คือ “วิวัฏฏะ” จึงเป็น “โลกุตระ” ได้แก่ มรรคญาณ ผลญาณ และ อาสวักขยญาณ-สัมโพธิญาณ-นิพพาน สำหรับนิยามของคำว่า “ภาวนา” หมายถึง ปทหติ-ตั้งจิตไว้เพื่อทำความเพียรเป็นที่ตั้ง ได้แก่ อาเสวนา-การเสพภาวนา-การเจริญ พหุลีกรรม-การทำให้มาก โดยตามประกอบภาวนานุโยคซึ่ง โภธิปักขิยธรรม-กุศลธรรมทั้งหลาย [กุศลानิ ชมฺมานิ] สาดัจจกิริยา-การทำติดต่อ ตามลำดับไป หรือ “ภาวนา” หมายถึง การเจริญ การทำให้เป็นให้มีขึ้น การฝึกอบรม การพัฒนา ได้แก่ (๑) “กายภาวนา” คือ การเจริญกาย พัฒนากาย การฝึกอบรมกาย ให้รู้จักติดต่อเกี่ยวข้องกับสิ่งทั้งหลายภายนอกทางอินทรีย์ทั้ง ๕ ด้วยดี และปฏิบัติต่อสิ่งเหล่านั้นในทางที่เป็นคุณ มิให้เกิดโทษ ให้กุศลธรรมงอกงาม ให้กุศลธรรมเสื่อมสูญ การพัฒนาความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ (๒) “ศีลภาวนา” คือ การเจริญศีล พัฒนาความประพฤติ การฝึกอบรมศีล ให้ตั้งอยู่ในระเบียบวินัย ไม่เบียดเบียนหรือก่อความเดือดร้อนเสียหาย อยู่ร่วมกับผู้อื่นได้ด้วยดี เกื้อกูลแก่กัน (๓) “จิตตภาวนา” คือ การเจริญจิต พัฒนาจิต การฝึกอบรมจิตใจ ให้เข้มแข็งมั่นคง เจริญออกงามด้วยคุณธรรมทั้งหลาย เช่น มีเมตตากรุณา มีฉันทะ ขยันหมั่นเพียร อดทน มีสมาธิ และสดชื่น เบิกบาน เป็นสุขผ่องใส เป็นต้น (๔) “ปัญญาภาวนา” คือ การเจริญปัญญา พัฒนาปัญญา การฝึกอบรมปัญญา ให้รู้เข้าใจสิ่งทั้งหลายตามเป็นจริง รู้เท่าทันเห็นแจ้งโลกและชีวิตตามสภาวะ สามารถทำจิตใจให้เป็นอิสระ ทำตนให้บริสุทธิ์จากกิเลสและปลอดพ้นจากความทุกข์ แก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นได้ด้วยปัญญา หรืออีกนัยหนึ่ง “ภาวนา ๔” หมายถึง (๑) ธรรมทั้งหลายที่เกิดในภาวนานั้น ไม่ล่วงเกินกัน (๒) อินทรีย์ทั้งหลายมีกิจเป็นอันเดียวกัน (๓) นำไปซึ่งความเพียรอันสมควรแก่ความที่ธรรมทั้งหลายไม่ล่วงเกินกันและความที่อินทรีย์ทั้งหลายมีกิจเป็นอันเดียวกัน (๔) เป็นที่เสพ เพื่อให้เกิดสมาธิ รู้ความที่จิตมีอารมณ์เดียว ไม่ฟุ้งซ่าน เพราะฉะนั้น ผู้ปฏิบัติธรรมจึงหมายถึง **กัลยาณปุถุชน** ผู้ประพฤติดีมีคุณธรรมสูง ผู้กระทำให้บริบูรณ์ด้วย **“อนุโลมปฏิบัติทา”** มีศีลสมบูรณ์-**ศีลสังวร** มีทวารอันคุ้มครองแล้วในอินทรีย์ทั้งหลาย-**อินทรีย์สังวร** รู้จักประมาณในการบริโภคนิเวศ-**โภชนเนมัตตัญญูตา** ตามประกอบความเพียรของบุคคลผู้ตั้งอยู่-**ชาคริยานุโยค** ตามประกอบภาวนานุโยคซึ่ง **“โภธิปักขิยธรรม”** อย่างสืบเนื่องเป็นนิตย์ ด้วยความคิดว่า **“เราจักบรรลุสามัญญผลอย่างใดอย่างหนึ่งในวันนี้หรือพรุ่งนี้”** นั่นเอง.

บทความที่ ๔๒ ประจำปี ๒๕๕๘ – การเจริญภาวนาโดยนัยแห่งสุตมยญาณ

โดยนัยตามนิยามของคำว่า “ภาวนา” [Mental Development] หมายถึง องค์ความรู้ที่เกิดจากการเรียนรู้ด้วย “สุตมยญาณ” นั่นคือ ปัญญาเครื่องทรงจำธรรมที่ได้สดับมาแล้ว ซึ่งสัมปยุตต์ด้วยธรรมต่างๆ ที่เกื้อกูลความตรัสรู้และอริยมรรค ที่เรียกว่า “โพธิปักขิยธรรม ๓๗” ได้แก่ สติปัฏฐาน ๔ สัมมัปปธาน ๔ อธิธิบาท ๔ อินทรีย์ ๕ พละ ๕ โภชณังค์ ๑ มรรคมืองค์ ๘ รวมทั้งธรรมโดยกรรมฐานทั้ง ๔๐ วิธี ที่เป็นฝ่าย “สมถกรรมฐาน–สมถภาวนา–สมาธิภาวนา” หมายถึง การฝึกอบรมจิตให้เกิดความสงบ การฝึกสมาธิ การเพ่งพิจารณาธรรมแห่งกรรมฐานด้วยจิตที่เป็นสมาธิแน่วแน่ ที่เป็นการเจริญภาวนาสมบัติทั้ง ๘ วิธี ที่เรียกว่า “อรัญญนิพพาน” ได้แก่ “รูปฌาน ๔” กับ “อรูปฌาน ๔” จนพัฒนาจิตไปถึงขั้น “อนุบุพพวิหาร ๘” [อนุบุพพนิโรธ] หมายถึง ธรรมเครื่องอยู่ที่ความสงบประณีตต่อกันขึ้นไปโดยลำดับ ได้แก่ (๑) รูปฌาน ๔ (๒) อรูปฌาน ๔ (๓) สัญญาเวทียคินิโรธ–นิโรธสมบัติ ๑ ซึ่งเป็นสมบัติที่ดับสัญญาและเวทนา สมบัติข้อที่ ๕ นี้ เฉพาะแต่พระอนาคามีและพระอรหันต์ผู้ชำนาญ ในสมบัติ ๘ ข้างต้นแล้วเท่านั้น จึงจะเข้าได้อนุบุพพวิหารนี้ เพราะต้องดับขั้นต้นๆ แต่ละขั้น ไปตามลำดับ จึงจะเข้าถึงขั้นสูงที่อยู่ถัดขึ้นไปได้ ธรรมทั้งหลายในหมวดนี้ จะสัมปยุตต์กับกับ “วิปัสสนากัมมัฏฐาน–วิปัสสนาภาวนา” หมายถึง การฝึกอบรมปัญญาให้เกิดความรู้แจ้งตามเป็นจริง การเจริญปัญญา โดยการเพ่งพิจารณารูปโดยไตรลักษณ์ด้วยจิตที่เป็นสมาธิแน่วแน่ ที่เรียกว่า “ลักขณนิพพาน” ได้แก่ วิปัสสนาญาณ ๘–ญาณ ๑๖ มรรคญาณ–มรรคญาณ และ ผลญาณ–ผล ๔ จนรวมถึงธรรมทั้งหลายที่เกิดขึ้นโดยปัญญาวิปัสสนา นั่นคือ “อนุปัสสนา ๗” และ “มหาวิปัสสนา ๑๘” ฉะนั้น ในการเจริญภาวนาทั้ง ๒ ประการนี้ ในบาลีเรียกอีกอย่างว่า “ภาเวตัพพรหม–วิชาภาคิยธรรม” ในคัมภีร์สมัยหลัง เรียกว่า “กรรมฐาน” หมายถึง อารมณ์เป็นที่ตั้งแห่งงานเจริญภาวนา ที่ตั้งแห่งงานทำความเพียรฝึกอบรมจิต วิธีฝึกอบรมจิต แต่อย่างไรก็ตาม การเจริญสุตมยญาณนั้น คือ การประมวลองค์ความรู้ที่เกิดจากประสบการณ์ของผู้ที่ประสบความสำเร็จมาแล้ว เพื่อนำประสบการณ์ที่เป็นองค์ความรู้เหล่านั้นมาประมวลลำดับเป็นการต่อยอดองค์ความรู้ใหม่ที่สมควรแก่ “ภูมิรู้–ภูมิธรรม–ภูมิปัญญา” ของตนอีกระดับหนึ่ง ในการปฏิบัติธรรมนั้น ไม่จำเป็นต้องเริ่มต้นที่ศูนย์แห่งสังขาร เพราะปัญญาสัญญาที่สะสมมาดั้งเดิมของแต่ละบุคคลมีภูมิแตกต่างกันจนถึงขณะนี้ และปัญญาในปัจจุบันนี้ ก็ย่อมเป็นต้นเหตุแห่งผลในอนาคต ที่หลีกเลี่ยงไม่ได้เช่นกัน พระพุทธองค์จึงทรงชี้แนะให้เจริญกัลยาณมิตตตาธรรม ให้คบเสวนากับบัณฑิตผู้รู้ ผู้เป็นปราชญ์ สัตบุรุษ ให้เป็นกัลยาณมิตรเอาไว้ อยู่ในที่สปปายะเอื้อต่อกิจงานกรรมฐานของตน ไม่อยู่ในที่โอ้อวด แห่ล้อมล้อมโถมโถมในศีลธรรม สิ่งเหล่านี้ คือ “กระบวนการต่อยอดทางปัญญา” ที่สามารถแสวงหาได้ในภพนี้ ด้วยมี “สติสัมปชัญญะ” ที่แก่กล้า มี “ปัญญารอบรู้” ที่จะเลือกสุคติที่กลายเป็นฐานภูมิจิตใน (๑) รูปาวจรกุศลจิต (๒) อรูปาวจรกุศลจิต จนลุถึงความเป็นอริยะใน (๓) โลกุตตรจิต กระบวนการคิดดังกล่าวนี้ ย่อมไม่อุบัติในจิตของทรชนผู้หลงทิศ หรือปุถุชนสามัญทั่วไป เพราะในพระพุทธศาสนานั้น ไม่ได้สอนให้คนทำเพื่อหวังผลประโยชน์ในทางเสื่อมซ้ำซาก อันสหรคด้วยกิเลสตัณหา มีจิตที่เศร้าหมอง ขุ่นมัว ไม่พบความเจริญแห่งจิตใจในภูมิแห่งอริยะ คือ จิตประกอบด้วย “อกุศลกรรมบถ ๑๐” นั่นคือ (๑) กายทุจริต

๓ (๒) **วจีทวจิต ๔** และ (๓) **มโนทวจิต ๓** สิ่งเหล่านี้นำไปสู่จิตที่สหระคด้วย “**โสกะ-ปริเทวะ-ทุกซ์-โทมนัส-อุปายาส**” อันเป็นธรรมดาของปฏิกิริยาจิต ซึ่งผู้เป็นเจ้าของย่อมมี “**ทราวมปัญญา**” อันเป็นปัญญาลามก ไฟต่ำกลุ่มมจิตอยู่เรื่อยไป [อกุศลวิตก ๓ = **กามวิตก-ความตริกในทางกาม ๑ พยาบาทวิตก-ความนึกคิดที่ประกอบด้วยความขัดเคืองเฟื่องมอในแง่ร้าย ๑ วิหิงสาวิตก-ความตริกในทางเบียดเบียน ๑**] ฉะนั้น สภาวะดังกล่าวนี้ สามารถนำมาอธิบายถึงนรกในปัจจุบันของผู้คนทั่วไปได้เป็นอย่างดี อันหมายถึง “**โลกียธรรมแห่งอุปาทานชั้น ๕**” ซึ่งผู้ปฏิบัติธรรมย่อมเชี่ยวชาญรอบรู้ถึงเหตุแห่งความเสื่อมดังกล่าวนี้เป็นอย่างดี

ในธรรมชาติที่แท้จริงนั้น คือ “**ปรมัตตสังขะ**” หมายถึง ความจริงอันสูงสุดโดยปรมัตต์ ปราศจากเหตุปัจจัยเข้ามาปรุงแต่ง ที่เรียกว่า “**ปรมัตตธรรม ๔**” หมายถึง สภาวะที่มีอยู่โดยปรมัตต์ สิ่งที่เป็นจริงโดยความหมายสูงสุด อันเป็น “**ชั้น ๕ ปราศจากกิเลสตัณหา**” กับ “**อมตธรรม**” ได้แก่

- (๑) “**จิต**” คือ สภาวะที่คิด ภาวะที่รู้แจ้งอารมณ์
- (๒) “**เจตสิก**” คือ สภาวะที่ประกอบกับจิต คุณสมบัติและอาการของจิต
- (๓) “**รูป**” คือ สภาวะที่เป็นร่าง พร้อมทั้งคุณและอาการ
- (๔) “**นิพพาน**” คือ สภาวะที่สิ้นกิเลสและทุกซ์ทั้งปวง สภาวะที่ปราศจากตัณหา

ฉะนั้น ธรรมทั้งหลายที่เหลืออยู่ย่อมเป็น “**สัมปยุตตธรรมแห่งนามรูป**” [จิต-เจตสิก-รูป] ที่สหระคด้วยกิเลสตัณหาที่เกิดในจิตใจมนุษย์ ไม่อยู่ในอำนาจแห่งปรมัตตธรรมทั้ง ๔ เรียกว่า “**สังขาร-สังขารธรรม**” หรือ “**สังขตะ-สังขตธรรม**” ซึ่งเป็นกิจหน้าที่ของผู้ปฏิบัติธรรมที่ต้องกำจัด ดับละ สัตต์ออกจากธรรมแห่งวิภูษะดังกล่าวนี้ โดยพิจารณาเห็น “**สามัญลักษณะโดยไตรลักษณ์แห่งนามรูป**” นั่นคือ “**ความไม่เที่ยง-อนิจจตา ๑ ความเป็นทุกซ์-ทุกขตา ๑ ความไม่ใช่ตัวตน-อนัตตตา ๑**” กล่าวโดยสรุป คือ “**การปล่อยวาง**” ซึ่งย่อมหมายถึง “**การไม่ยึดมั่นถือมั่นในอุปาทานชั้นโดยอุเบกขา**” คำว่า “**อุปาทานชั้น**” หมายถึง เหล่าบรรดาอกุศลธรรมทั้งหลาย ที่หุ้มห่อ พันเกี่ยว กลุ่มรวม ยึดเกี่ยว ร่างกายจิตใจให้เศร้าหมอง ชุ่มมัว เป็นทุกซ์ ซึ่งผู้ปฏิบัติธรรมต้องพิจารณาด้วยการเจริญภาวนา เพื่อแกะเอาเปลือกแห่งกิเลสตัณหาเหล่านี้่ออกให้ได้ โดยเริ่มด้วย “**สมถกรรมฐาน**” กับ “**วิปัสสนากัมมัฏฐาน**” ตามลำดับ เพื่อเข้าถึงจิตที่ปราศจากนิวรณ์ และโลกุตตรธรรมทั้งหลาย ที่จะกลายเป็นธรรมเครื่องในการดับกิเลสทั้งหลายและปวงทุกซ์ ให้พิจารณารายละเอียดใน “**ภาวนัตถัพพธรรม-วิชาภาคิยธรรม**” [ภาวนากรรมฐาน] อันเป็น “**สุตมยญาณ-สุตมยปัญญา**” ที่พระอรหันต์แห่งตถาคตสาวกได้ปรารถไว้ในคัมภีร์พระไตรปิฎกไว้ดีแล้ว ดังนี้

จตุตถภาณวาร – ภาเวตัพพนิเทศ

(พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค เล่ม ๗ ภาค ๑ - หน้าที่ 356–365 FILE 68)

[๖๗] ปัญญาเครื่องทรงจำธรรมที่ได้สดับมาแล้ว คือ เครื่องรู้ชัดธรรมทั้งได้สดับมาแล้วนั้นว่า ธรรมเหล่านี้ควรเจริญ ชื่อว่า “สุตมยญาณ” อย่างไร

“ธรรม ๑” ควรเจริญ คือ *กายคตาสติ* อันสหระคตด้วยความสำราญ

“ธรรม ๒” ควรเจริญ คือ *สมณะ ๑ วิปัสสนา ๑*

“ธรรม ๓” ควรเจริญ คือ *สมาธิ ๓* ได้แก่ สมาธิมีวิตกไม่มีวิจาร์ ๑ สมาธิไม่มีวิตกมีเพียงวิจาร์ ๑ สมาธิไม่มีทั้งวิตกไม่มีทั้งวิจาร์ ๑

“ธรรม ๔” ควรเจริญ คือ *สติปัฏฐาน ๔* ได้แก่ กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน ๑ เวทนानุปัสสนาสติปัฏฐาน ๑ จิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน ๑ ธรรมานุปัสสนาสติปัฏฐาน ๑

“ธรรม ๕” ควรเจริญ คือ *สัมมาสมาธิมีองค์ ๕* ได้แก่ *สมาธิในจตุตถฌาน* องค์ ๕ คือ *ปีติผรมตา – ปีติ* ซาบซ่าน ปัญญาในทุติยฌาน ๑ *สุขผรมตา* – ความสุขซาบซ่าน ปัญญาในตติยฌาน ๑ *เจโตผรมตา* – จิตซาบซ่าน ปรจิตตปัญญา ปัญญากำหนดรู้จิต นั่นคือ เจโตปริยปัญญา ๑ *อาโลกผรมตา* – แสงสว่างแผ่ซ่าน ปัญญาเกิดจากตาทิพย์ นั่นคือ ทิพจักขุปัญญา ๑ *ปัจจเวกขณนิมิต* – การพิจารณาเป็นนิมิต ปัจจเวกขณญาณของผู้ออกจากสมาธินั้น ๑

“ธรรม ๖” ควรเจริญ คือ *อนุสติ ๖* ได้แก่ พุทธานุสติ ๑ ธรรมานุสติ ๑ สังฆานุสติ ๑ สีลานุสติ ๑ จาคานุสติ ๑ เทวตานุสติ ๑

“ธรรม ๗” ควรเจริญ คือ *โพชฌงค์ ๗* ได้แก่ สติ ธรรมวิจยะ วิจารณ์ ปีติ ปัสสัทธิ สมาธิ และอุเบกขา

“ธรรม ๘” ควรเจริญ คือ *อริยมรรคมีองค์ ๘* ได้แก่ สัมมาทิฐิ ๑ สัมมาสังกัปปะ ๑ สัมมาวาจา ๑ สัมมากัมมัත්ตะ ๑ สัมมาอาชีวะ ๑ สัมมาวายามะ ๑ สัมมาสติ ๑ สัมมาสมาธิ ๑

“ธรรม ๙” ควรเจริญ คือ องค์อันเป็นประธานแห่งความบริสุทธิ์ – *ปาริสุทธิ ๙* ได้แก่ สีลวิสุทธิ ๑ จิตตวิสุทธิ ๑ ทิฐิวินิสุทธิ ๑ กังขาวิตรณวิสุทธิ ๑ มัคคามัคคญาณทัสนวิสุทธิ ๑ ปฏิปทาญาณทัสนวิสุทธิ ๑ ญาณทัสนวิสุทธิ ๑ ปัญญาวิสุทธิ ๑ วิมุตติวิสุทธิ ๑

“ธรรม ๑๐” ควรเจริญ คือ *กสิณ ๑๐* ได้แก่ ภูตกสิณ ๔: ปรฐวี-ดิน ๑ อาโป-น้ำ ๑ เตโช-ไฟ ๑ วาโย-ลม ๑ วรรณกสิณ ๔: นิล-สีเขียว ๑ ปิตัง-สีเหลือง ๑ โลहितัง-สีแดง ๑ โอทาคัง-สีขาว ๑ และ อาโลโก-แสงสว่าง ๑ อากาโธ-ที่ว่าง ๑

[๖๘] “ภาวนา ๒” คือ โลกียภาวนา ๑ โลกุตตรภาวนา ๑ “ภาวนา ๓” คือ (๑) การเจริญธรรมอันเป็นรูปาวจรกุศล (๒) การเจริญธรรมอันเป็นอรูปาวจรกุศล (๓) การเจริญกุศลธรรมอันไม่นับเนื่องในโลก คือ “**โลกุตตรกุศล**” การเจริญธรรมอันเป็นรูปาวจรกุศล เป็นส่วนเลวก็มี เป็นส่วนปานกลางก็มี เป็นส่วนประณีตก็มี การเจริญธรรมอันเป็นอรูปาวจรกุศล เป็นส่วนเลวก็มี เป็นส่วนปานกลางก็มี เป็นส่วนประณีตก็มี การเจริญกุศลธรรมอันไม่นับเนื่องในโลก เป็นส่วนประณีตอย่างเดียว “ภาวนา ๔” คือ “**อริยสัจ ๔ โดยกิจในอริยสัจ ๔**” (๑) เมื่อแทงตลอด **ทุกข์สัจ** อันเป็นการแทงตลอดด้วย **ปริณญา** ชื่อว่า **เจริญอยู่** (๒) เมื่อแทงตลอด **สมุทัยสัจ** อันเป็นการแทงตลอดด้วย **ปหานะ** ชื่อว่า **เจริญอยู่** (๓) เมื่อแทงตลอด **นิโรธสัจ** อันเป็นการแทงตลอดด้วย **สังฆิกิริยา** ชื่อว่า **เจริญอยู่** (๔) เมื่อแทงตลอด **มรรคสัจ**อันเป็นการแทงตลอดด้วย **ภาวนา** ชื่อว่า **เจริญอยู่**

[๖๙] “ภาวนา ๔” อีกประการหนึ่ง คือ เสนาภาวนา ๑ ปฏิลาภภาวนา ๑ เอกรสาภาวนา ๑ อาเสวนาภาวนา ๑ “**เสนาภาวนา**” เป็น โฉน เมื่อพระโยคาวจรทั้งปวงเข้าสมาธิอยู่ธรรมทั้งหลายที่เกิดในธรรมอันเป็นส่วนเบื้องต้นนั้น มีกิจเป็นอย่างเดียวกัน เพราะฉะนั้น ภาวนานี้ จึงชื่อว่า “**เสนาภาวนา**”

“**ปฏิลาภภาวนา**” เป็น โฉน เมื่อพระโยคาวจรทั้งปวงเข้าสมาธิแล้ว ธรรมทั้งหลายที่เกิดในอัปทานั้น ไม่เป็นไปล่วงกันและกัน เพราะฉะนั้น ภาวนานี้ จึงชื่อว่า “**ปฏิลาภภาวนา**”

[๗๐] “**เอกรสาภาวนา**” เป็น โฉน

“**อินทรีย์ ๕**”

(๑) เมื่อพระโยคาวจรเจริญ **สัทธินทรีย์** ด้วยอรรถว่า **น้อมใจเชื่อ** อินทรีย์อีก ๔ อย่าง มีกิจอย่างเดียวกันด้วย สามารถแห่งสัทธินทรีย์ เพราะฉะนั้น ชื่อว่า “**ภาวนา**” ด้วยอรรถว่าอินทรีย์ทั้งหลายมีกิจเป็นอย่างเดียวกัน

(๒) เมื่อพระโยคาวจรเจริญ **วิริยินทรีย์** ด้วยอรรถว่า **ระคองไว้** อินทรีย์อีก ๔ อย่าง มีกิจอย่างเดียวกันด้วย สามารถแห่งสัทธินทรีย์ เพราะฉะนั้น ชื่อว่า “**ภาวนา**” ด้วยอรรถว่าอินทรีย์ทั้งหลายมีกิจเป็นอย่างเดียวกัน

(๓) เมื่อเจริญ **สตินทรีย์** ด้วยอรรถว่า **ตั้งมั่น** อินทรีย์อีก ๔ อย่าง มีกิจอย่างเดียวกันด้วยสามารถแห่งสัทธินทรีย์ เพราะฉะนั้น ชื่อว่า “**ภาวนา**” ด้วยอรรถว่าอินทรีย์ทั้งหลายมีกิจเป็นอย่างเดียวกัน

(๔) เมื่อเจริญ **สมาธินทรีย์** ด้วยอรรถว่า **ไม่ฟุ้งซ่าน** [สมาธินทรีย์] อินทรีย์อีก ๔ อย่าง มีกิจอย่างเดียวกันด้วย สามารถแห่งสัทธินทรีย์ เพราะฉะนั้น ชื่อว่า “**ภาวนา**” ด้วยอรรถว่าอินทรีย์ทั้งหลายมีกิจเป็นอย่างเดียวกัน

(๕) เมื่อเจริญ **ปัญญาอินทรีย์** ด้วยอรรถว่า **เห็น** อินทรีย์อีก ๔ อย่าง มีกิจอย่างเดียวกันด้วยสามารถปัญญาอินทรีย์ เพราะฉะนั้น ชื่อว่า “**ภาวนา**” ด้วยอรรถว่าอินทรีย์ทั้งหลายมีกิจเป็นอย่างเดียวกัน

“ผละ ๕”

- (๑) เมื่อพระโยคาวจรเจริญ **สัทธาผละ** ด้วยอรรถว่าไม่หวั่นไหวเพราะ **อสังกัษิยะ** ผละอีก ๔ อย่าง มีกิจอย่างเดียวกันด้วยสามารถสัทธาผละ เพราะฉะนั้น ชื่อว่า “ภาวนา” เพราะอรรถว่าผละทั้งหลายมีกิจเป็นอย่างเดียวกัน
- (๒) เมื่อพระโยคาวจรเจริญ **วิริยผละ** ด้วยอรรถว่าไม่หวั่นไหวเพราะ **โกสัชชะ** ผละอีก ๔ อย่าง มีกิจอย่างเดียวกันด้วยสามารถสัทธาผละ เพราะฉะนั้น ชื่อว่า “ภาวนา” เพราะอรรถว่าผละทั้งหลายมีกิจเป็นอย่างเดียวกัน
- (๓) เมื่อพระโยคาวจรเจริญ **สติผละ** ด้วยอรรถว่าไม่หวั่นไหวเพราะ **ปมาทะ** ผละอีก ๔ อย่าง มีกิจอย่างเดียวกันด้วยสามารถสัทธาผละ เพราะฉะนั้น ชื่อว่า “ภาวนา” เพราะอรรถว่าผละทั้งหลายมีกิจเป็นอย่างเดียวกัน
- (๔) เมื่อพระโยคาวจรเจริญ **สมาธิผละ** ด้วยอรรถว่าไม่หวั่นไหวเพราะ **อุทธัจจะ** ผละอีก ๔ อย่าง มีกิจอย่างเดียวกันด้วยสามารถสัทธาผละ เพราะฉะนั้น ชื่อว่า “ภาวนา” เพราะอรรถว่าผละทั้งหลายมีกิจเป็นอย่างเดียวกัน
- (๕) เมื่อพระโยคาวจรเจริญ **ปัญญาผละ** ด้วยอรรถว่าไม่หวั่นไหวเพราะ **อวิชชา** ผละอีก ๔ อย่าง มีกิจเป็นอย่างเดียวกันด้วยสามารถปัญญาผละ เพราะฉะนั้น ชื่อว่า “ภาวนา” ด้วยอรรถว่าผละทั้งหลายมีกิจเป็นอย่างเดียวกัน

“โพชฌงค์ ๗”

- (๑) เมื่อพระโยคาวจรเจริญ **สติสัมโพชฌงค์** ด้วยอรรถว่า **ตั้งมั่น** โพชฌงค์อีก ๖ อย่าง มีกิจเป็นอย่างเดียวกันด้วยสามารถสติสัมโพชฌงค์ เพราะฉะนั้น ชื่อว่า “ภาวนา” ด้วยอรรถว่าโพชฌงค์ทั้งหลายมีกิจเป็นอย่างเดียวกัน
- (๒) เมื่อพระโยคาวจรเจริญ **ธรรมวิจยสัมโพชฌงค์** ด้วยอรรถว่า **เลือกเฟ้น** โพชฌงค์อีก ๖ อย่าง มีกิจเป็นอย่างเดียวกันด้วยสามารถสติสัมโพชฌงค์ เพราะฉะนั้น ชื่อว่า “ภาวนา” ด้วยอรรถว่าโพชฌงค์ทั้งหลายมีกิจเป็นอย่างเดียวกัน
- (๓) เมื่อเจริญ **วิริยสัมโพชฌงค์** ด้วยอรรถว่า **ประคองไว้** โพชฌงค์อีก ๖ อย่าง มีกิจเป็นอย่างเดียวกันด้วยสามารถสติสัมโพชฌงค์ เพราะฉะนั้น ชื่อว่า “ภาวนา” ด้วยอรรถว่าโพชฌงค์ทั้งหลายมีกิจเป็นอย่างเดียวกัน
- (๔) เมื่อเจริญ **ปีติสัมโพชฌงค์** ด้วยอรรถว่า **ซาบซ่านไป** โพชฌงค์อีก ๖ อย่าง มีกิจเป็นอย่างเดียวกันด้วยสามารถสติสัมโพชฌงค์ เพราะฉะนั้น ชื่อว่า “ภาวนา” ด้วยอรรถว่าโพชฌงค์ทั้งหลายมีกิจเป็นอย่างเดียวกัน

- (๕) เมื่อเจริญ **ปัสสัทธิสัมโพชฌงค์** ด้วยอรรถว่า **สงบ** โพชฌงค์อีก ๖ อย่าง มีกิจเป็นอย่างเดียวกันด้วย สามารถสติสัมโพชฌงค์ เพราะฉะนั้น ชื่อว่า “ภาวนา” ด้วยอรรถว่าโพชฌงค์ทั้งหลายมีกิจเป็นอย่างเดียวกัน
- (๖) เมื่อเจริญ **สมาธิสัมโพชฌงค์** ด้วยอรรถว่า **ไม่ฟุ้งซ่าน** โพชฌงค์อีก ๖ อย่าง มีกิจเป็นอย่างเดียวกันด้วย สามารถสติสัมโพชฌงค์ เพราะฉะนั้น ชื่อว่า “ภาวนา” ด้วยอรรถว่าโพชฌงค์ทั้งหลายมีกิจเป็นอย่างเดียวกัน
- (๗) เมื่อเจริญ **อุเบกขาสัมโพชฌงค์** ด้วยอรรถว่า **พิจารณาหาทาง** โพชฌงค์อีก ๖ อย่าง มีกิจเป็นอย่างเดียวกันด้วยสามารถอุเบกขาสัมโพชฌงค์ เพราะฉะนั้น ชื่อว่า “ภาวนา” ด้วยอรรถว่าโพชฌงค์ทั้งหลายมีกิจเป็นอย่างเดียวกัน

“มรรคมงคล ๘”

- (๑) เมื่อพระโยคาวจรเจริญ **สัมมาทิฏฐิ** ด้วยอรรถว่า **เห็นชอบ** องค์มรรคอีก ๗ อย่าง มีกิจเป็นอย่างเดียวกันด้วยสามารถสัมมาทิฏฐิ เพราะฉะนั้น ชื่อว่า “ภาวนา” ด้วยอรรถว่าองค์มรรคทั้งหลายมีกิจเป็นอย่างเดียวกัน
- (๒) เมื่อพระโยคาวจรเจริญ **สัมมาสังกัปปะ** ด้วยอรรถว่า **ตรึก** องค์มรรคอีก ๗ อย่าง มีกิจเป็นอย่างเดียวกันด้วยสามารถสัมมาทิฏฐิ เพราะฉะนั้น ชื่อว่า “ภาวนา” ด้วยอรรถว่าองค์มรรคทั้งหลายมีกิจเป็นอย่างเดียวกัน
- (๓) เมื่อเจริญ **สัมมาวาจา** ด้วยอรรถว่า **กำหนดเอา** องค์มรรคอีก ๗ อย่าง มีกิจเป็นอย่างเดียวกันด้วยสามารถสัมมาทิฏฐิ เพราะฉะนั้น ชื่อว่า “ภาวนา” ด้วยอรรถว่าองค์มรรคทั้งหลายมีกิจเป็นอย่างเดียวกัน
- (๔) เมื่อเจริญ **สัมมากรรมันตะ** ด้วยอรรถว่า **เป็นสมุฏฐาน** องค์มรรคอีก ๗ อย่าง มีกิจเป็นอย่างเดียวกันด้วยสามารถสัมมาทิฏฐิ เพราะฉะนั้น ชื่อว่า “ภาวนา” ด้วยอรรถว่าองค์มรรคทั้งหลายมีกิจเป็นอย่างเดียวกัน
- (๕) เมื่อเจริญ **สัมมาอาชีวะ** ด้วยอรรถว่า **ปล่อยแล้ว** องค์มรรคอีก ๗ อย่าง มีกิจเป็นอย่างเดียวกันด้วยสามารถสัมมาทิฏฐิ เพราะฉะนั้น ชื่อว่า “ภาวนา” ด้วยอรรถว่าองค์มรรคทั้งหลายมีกิจเป็นอย่างเดียวกัน
- (๖) เมื่อเจริญ **สัมมาวายามะ** ด้วยอรรถว่า **ประคองไว้** องค์มรรคอีก ๗ อย่าง มีกิจเป็นอย่างเดียวกันด้วยสามารถสัมมาทิฏฐิ เพราะฉะนั้น ชื่อว่า “ภาวนา” ด้วยอรรถว่าองค์มรรคทั้งหลายมีกิจเป็นอย่างเดียวกัน
- (๗) เมื่อเจริญ **สัมมาสติ** ด้วยอรรถว่า **ตั้งมั่น** องค์มรรคอีก ๗ อย่าง มีกิจเป็นอย่างเดียวกันด้วยสามารถสัมมาทิฏฐิ เพราะฉะนั้น ชื่อว่า “ภาวนา” ด้วยอรรถว่าองค์มรรคทั้งหลายมีกิจเป็นอย่างเดียวกัน
- (๘) เมื่อเจริญ **สัมมาสมาธิ** ด้วยอรรถว่า **ไม่ฟุ้งซ่าน** องค์มรรคอีก ๗ อย่าง มีกิจเป็นอย่างเดียวกันด้วยสามารถสัมมาสมาธิ เพราะฉะนั้น ชื่อว่าภาวนาด้วยอรรถว่าองค์มรรคทั้งหลายมีกิจเป็นอย่างเดียวกัน ภาวนานี้ชื่อว่า “เอกรสภาวนา”

[๗๑] “อาเสวนาภาวนา” เป็นไฉน ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมเสพเป็นอันมากซึ่งสมาธิที่ถึงความชำนาญ ตลอดเวลาเช้าก็ดี ตลอดเวลาเที่ยงก็ดี ตลอดเวลาเย็นก็ดี ตลอดเวลาก่อนภัตก็ดี ตลอดเวลาหลังภัตก็ดี ตลอดยามต้นก็ดี ตลอดยามหลังก็ดี ตลอดคืนก็ดี ตลอดวันก็ดี ตลอดคืนและวันก็ดี ตลอดกาพย์กษีก็ดี ตลอดชุนหปักษ์ก็ดี ตลอดฤดูฝนก็ดี ตลอดฤดูหนาวก็ดี ตลอดฤดูร้อนก็ดี ตลอดส่วนวัยต้นก็ดี ตลอดส่วนวัยกลางก็ดี ตลอดส่วนวัยหลังก็ดี ภาวานานี้ชื่อว่า “อาเสวนาภาวนา”

[๗๒] “ภาวนา ๔” อีกประการหนึ่ง คือ (๑) ภาวนาด้วยอรรถว่าไม่ล่วงกันและกันแห่งธรรมทั้งหลายที่เกิดในภาวานานั้น (๒) ภาวนาด้วยอรรถว่าอินทรีย์ทั้งหลายมีกิจเป็นอย่างเดียวกัน (๓) ภาวนาด้วยอรรถว่านำไปซึ่งความเพียรอันเข้าถึงธรรมนั้นๆ (๔) ภาวนาด้วยอรรถว่าเสพเป็นอันมาก ดังนี้

[๗๓] “ภาวนา” ด้วยอรรถว่า ข้อ (๑) **ไม่ล่วงกันและกันแห่งธรรมทั้งหลายที่เกิดในภาวานานั้น** อย่างไร ดังนี้

(๑) เมื่อละ **กามฉันทะ** ธรรมทั้งหลายที่เกิดด้วยสามารถ **เนกขัมมะ** ย่อมไม่ล่วงกันและกัน เพราะฉะนั้น ชื่อว่า “ภาวนา” ด้วยอรรถว่าไม่ล่วงกันและกันแห่งธรรมทั้งหลายที่เกิดในภาวานานั้น

(๒) เมื่อละ **พยาบาท** ธรรมทั้งหลายที่เกิดด้วยสามารถ **ความไม่พยาบาท** ย่อมไม่ล่วงกันและกัน เพราะฉะนั้น ชื่อว่า “ภาวนา” ด้วยอรรถว่าไม่ล่วงกันและกันแห่งธรรมทั้งหลายที่เกิดในภาวานานั้น

(๓) เมื่อละ **ถีนมิทตะ** ธรรมทั้งหลายที่เกิดด้วยสามารถ **อาโลกสัญญา** ย่อมไม่ล่วงกันและกัน เพราะฉะนั้น ชื่อว่า “ภาวนา” ด้วยอรรถว่าไม่ล่วงกันและกันแห่งธรรมทั้งหลายที่เกิดในภาวานานั้น

(๔) เมื่อละ **อุทธัจจะ** ธรรมทั้งหลายที่เกิดด้วยสามารถ **ความไม่ฟุ้งซ่าน** ย่อมไม่ล่วงกันและกัน เพราะฉะนั้น ชื่อว่า “ภาวนา” ด้วยอรรถว่าไม่ล่วงกันและกันแห่งธรรมทั้งหลายที่เกิดในภาวานานั้น

(๕) เมื่อละ **วิจิกิจฉา** ธรรมทั้งหลายที่เกิดด้วยสามารถ **การกำหนดธรรม** ย่อมไม่ล่วงกันและกันเพราะฉะนั้น ชื่อว่า “ภาวนา” ด้วยอรรถว่าไม่ล่วงกันและกันแห่งธรรมทั้งหลายที่เกิดในภาวานานั้น

(๖) เมื่อละ **อวิชชา** ธรรมทั้งหลายที่เกิดด้วยสามารถแห่ง **ญาณ** ย่อมไม่ล่วงกันและกัน เพราะฉะนั้น ชื่อว่า “ภาวนา” ด้วยอรรถว่าไม่ล่วงกันและกันแห่งธรรมทั้งหลายที่เกิดในภาวานานั้น

(๗) เมื่อละ **อวิชชา** ธรรมทั้งหลายที่เกิดด้วยสามารถ **ความปรมาโทย์** ย่อมไม่ล่วงกันและกัน เพราะฉะนั้น ชื่อว่า “ภาวนา” ด้วยอรรถว่าไม่ล่วงกันและกันแห่งธรรมทั้งหลายที่เกิดในภาวานานั้น

(๘) เมื่อละ **นิรวรณ** ทั้งหลาย ธรรมทั้งหลายที่เกิดด้วยสามารถ **ปฐมฌาน** ย่อมไม่ล่วงกันและกัน เพราะฉะนั้น ชื่อว่า “ภาวนา” ด้วยอรรถว่าไม่ล่วงกันและกันแห่งธรรมทั้งหลายที่เกิดในภาวานานั้น

(๙) เมื่อละ **วิตกและวิจารณ์** ธรรมทั้งหลายที่เกิดด้วยสามารถ **ทุติยฌาน** ย่อมไม่ล่วงกันและกัน เพราะฉะนั้น ชื่อว่า “ภาวนา” ด้วยอรรถว่าไม่ล่วงกันและกันแห่งธรรมทั้งหลายที่เกิดในภาวานานั้น

(๑๐) เมื่อละ **ปีติ** ธรรมทั้งหลายที่เกิดด้วยสามารถ **ตติยฌาน** ย่อมไม่ล่วงกันและกัน เพราะฉะนั้น ชื่อว่า “ภาวนา” ด้วยอรรถว่าไม่ล่วงกันและกันแห่งธรรมทั้งหลายที่เกิดในภาวานานั้น

- (๒๔) เมื่อละ **อายุหนะ** –การทำความเพียรเพื่อประโยชน์แก่สังขาร ธรรมทั้งหลายที่เกิดด้วยสามารถ **วยา** **นุปัสสนา** ย่อมไม่ล่วงกันและกัน เพราะฉะนั้น ชื่อว่า “ภาวนา” ด้วยอรรถว่าไม่ล่วงกันและกันแห่งธรรมทั้งหลายที่เกิดในภวานานี้
- (๒๕) เมื่อละ **ฐวสัจญญา** –ความสำคัญว่ายั่งยืน ธรรมทั้งหลายที่เกิดด้วยสามารถ **วิปริณามานุปัสสนา** ย่อมไม่ล่วงกันและกัน เพราะฉะนั้น ชื่อว่า “ภาวนา” ด้วยอรรถว่าไม่ล่วงกันและกันแห่งธรรมทั้งหลายที่เกิดในภวานานี้
- (๒๖) เมื่อละ **นิमित** –ความถือมั่นในตัวตน ธรรมทั้งหลายที่เกิดด้วยสามารถ **อนิมิตตานุปัสสนา** ย่อมไม่ล่วงกันและกัน เพราะฉะนั้น ชื่อว่า “ภาวนา” ด้วยอรรถว่าไม่ล่วงกันและกันแห่งธรรมทั้งหลายที่เกิดในภวานานี้
- (๒๗) เมื่อละ **ปณิธิ** –ความปรารถนาแห่งตัมหา ธรรมทั้งหลายที่เกิดด้วยสามารถ **อัปณิหิตานุปัสสนา** ย่อมไม่ล่วงกันและกัน เพราะฉะนั้น ชื่อว่า “ภาวนา” ด้วยอรรถว่าไม่ล่วงกันและกันแห่งธรรมทั้งหลายที่เกิดในภวานานี้
- (๒๘) เมื่อละ **อภินิเวส** –ความยึดมั่นว่ามีตัวตน ธรรมทั้งหลายที่เกิดด้วยสามารถ **สุญญตานุปัสสนา** ย่อมไม่ล่วงกันและกัน เพราะฉะนั้น ชื่อว่า “ภาวนา” ด้วยอรรถว่าไม่ล่วงกันและกันแห่งธรรมทั้งหลายที่เกิดในภวานานี้
- (๒๙) เมื่อละ **สาราทานาภินิเวส** –ความยึดมั่นด้วยการถือว่าเป็นแก่นสาร ธรรมทั้งหลายที่เกิดด้วยสามารถ **อธิปัญญาธรรมวิปัสสนา** –ความเห็นแจ้งซึ่งธรรมด้วยปัญญาอันยิ่ง ย่อมไม่ล่วงกันและกัน เพราะฉะนั้น ชื่อว่า “ภาวนา” ด้วยอรรถว่าไม่ล่วงกันและกันแห่งธรรมทั้งหลายที่เกิดในภวานานี้
- (๓๐) เมื่อละ **สัมโมหาภินิเวส** –ความยึดมั่นด้วยความหลงใหล ธรรมทั้งหลายที่เกิดด้วยสามารถ **ยถากุตญาณทัสสะ** ย่อมไม่ล่วงกันและกัน เพราะฉะนั้น ชื่อว่า “ภาวนา” ด้วยอรรถว่าไม่ล่วงกันและกันแห่งธรรมทั้งหลายที่เกิดในภวานานี้
- (๓๑) เมื่อละ **อาลยาภินิเวส** –ความยึดมั่นด้วยความอาลัย ธรรมทั้งหลายที่เกิดด้วยสามารถ **อาทีนวานุปัสสนา** ย่อมไม่ล่วงกันและกัน เพราะฉะนั้น ชื่อว่า “ภาวนา” ด้วยอรรถว่าไม่ล่วงกันและกันแห่งธรรมทั้งหลายที่เกิดในภวานานี้
- (๓๒) เมื่อละ **อัปปฏิสังขา** –ความไม่พิจารณา ธรรมทั้งหลายที่เกิดด้วยสามารถ **ปฏิสังขานุปัสสนา** ย่อมไม่ล่วงกันและกัน เพราะฉะนั้น ชื่อว่า “ภาวนา” ด้วยอรรถว่าไม่ล่วงกันและกันแห่งธรรมทั้งหลายที่เกิดในภวานานี้
- (๓๓) เมื่อละ **สัพพัญญูคาภินิเวส** –ความยึดมั่นด้วยกิเลสเครื่องประกอบสัตว์ ธรรมทั้งหลายที่เกิดด้วยสามารถ **วิวัฏฏานุปัสสนา** –ความตามเห็นกามเป็นเครื่องควรหลีกไป ย่อมไม่ล่วงกันและกัน เพราะฉะนั้น ชื่อว่า “ภาวนา” ด้วยอรรถว่าไม่ล่วงกันและกันแห่งธรรมทั้งหลายที่เกิดในภวานานี้

(๓๔) เมื่อละ กิเลสที่ตั้งอยู่ร่วมกันกับทัญญู ธรรมทั้งหลายที่เกิดด้วยสามารถ โสดาปัตติมรรค ย่อมไม่ล่วงกัน และกัน เพราะฉะนั้น ชื่อว่า “ภาวนา” ด้วยอรรถว่าไม่ล่วงกันและกันแห่งธรรมทั้งหลายที่เกิดในภาวนานั้น

(๓๕) เมื่อละ กิเลสอย่างหยาบ [โอฬาริก กิเลส = กามราคะพยาบาทอันเป็นกิเลสอย่างหยาบ] ธรรมทั้งหลายที่เกิดด้วยสามารถ สกทาคามิมรรค ย่อมไม่ล่วงกันและกัน เพราะฉะนั้น ชื่อว่า “ภาวนา” ด้วยอรรถว่าไม่ล่วงกันและกันแห่งธรรมทั้งหลายที่เกิดในภาวนานั้น

(๓๖) เมื่อละ กิเลสอย่างละเอียด [อณูสหคเต กิเลส = กามราคะพยาบาทอันเป็นกิเลสอย่างละเอียด] ธรรมทั้งหลายที่เกิดด้วยความสามารถ อนาคามิมรรค ย่อมไม่ล่วงกันและกัน เพราะฉะนั้น ชื่อว่า “ภาวนา” ด้วยอรรถว่าไม่ล่วงกันและกันแห่งธรรมทั้งหลายที่เกิดในภาวนานั้น

(๓๗) เมื่อละ กิเลสทั้งปวง [สพฺพกิเลส] ธรรมทั้งหลายที่เกิดด้วยสามารถ อรหัตมรรค ย่อมไม่ล่วงกันและกัน เพราะฉะนั้น ชื่อว่า “ภาวนา” ด้วยอรรถว่า ธรรมทั้งหลายที่เกิดด้วยความไม่ล่วงกันและกัน ชื่อว่า “ภาวนา” ด้วยอรรถว่า ธรรมทั้งหลายที่เกิดในภาวนานั้นไม่ล่วงกันและกัน อย่างนี้

[๗๔] ชื่อว่า “ภาวนา” ด้วยอรรถว่า ข้อ (๒) อินทรีย์ทั้งหลายมีกิจเป็นอย่างเดียวกัน อย่างไร

เมื่อพระโยคาวจรละ กามฉันทะ อินทรีย์ ๕ มีกิจเป็นอย่างเดียวกันด้วยสามารถ เนกขัมมะ เพราะฉะนั้น ชื่อว่า “ภาวนา” ด้วยอรรถว่าอินทรีย์ทั้งหลายมีกิจเป็นอย่างเดียวกัน ดังนี้

(๑) เมื่อละ กามฉันทะ อินทรีย์ ๕ มีกิจเป็นอย่างเดียวกันด้วยสามารถ เนกขัมมะ เพราะฉะนั้น ชื่อว่า “ภาวนา” ด้วยอรรถว่า อินทรีย์ทั้งหลายมีกิจเป็นอย่างเดียวกัน

(๒) เมื่อละ พยาบาท อินทรีย์ ๕ มีกิจเป็นอย่างเดียวกันด้วยสามารถ ความไม่พยาบาท เพราะฉะนั้น ชื่อว่า “ภาวนา” ด้วยอรรถว่า อินทรีย์ทั้งหลายมีกิจเป็นอย่างเดียวกัน

(๓) เมื่อละ ถีนมิทชะ อินทรีย์ ๕ มีกิจเป็นอย่างเดียวกันด้วยสามารถ อาโลกสัญญา เพราะฉะนั้น ชื่อว่า “ภาวนา” ด้วยอรรถว่า อินทรีย์ทั้งหลายมีกิจเป็นอย่างเดียวกัน

(๔) เมื่อละ อุทธัจจะ อินทรีย์ ๕ มีกิจเป็นอย่างเดียวกันด้วยสามารถ ความไม่ฟุ้งซ่าน เพราะฉะนั้น ชื่อว่า “ภาวนา” ด้วยอรรถว่า อินทรีย์ทั้งหลายมีกิจเป็นอย่างเดียวกัน

(๕) เมื่อละ วิจิกิจฉา อินทรีย์ ๕ มีกิจเป็นอย่างเดียวกันด้วยสามารถ การกำหนดธรรม ย่อมไม่ล่วงกันและกัน เพราะฉะนั้น ชื่อว่า “ภาวนา” ด้วยอรรถว่าไม่ล่วงกันและกันแห่งธรรมทั้งหลายที่เกิดในภาวนานั้น

(๖) เมื่อละ อวิชชา อินทรีย์ ๕ มีกิจเป็นอย่างเดียวกันด้วยสามารถแห่ง ญาณ เพราะฉะนั้น ชื่อว่า “ภาวนา” ด้วยอรรถว่า อินทรีย์ทั้งหลายมีกิจเป็นอย่างเดียวกัน

(๗) เมื่อละ อวิชชา อินทรีย์ ๕ มีกิจเป็นอย่างเดียวกันด้วยสามารถ ความปราโมทย์ เพราะฉะนั้น ชื่อว่า “ภาวนา” ด้วยอรรถว่า อินทรีย์ทั้งหลายมีกิจเป็นอย่างเดียวกัน

(๘) เมื่อละ นิ वर्ณ ทั้งหลาย อินทรีย์ ๕ มีกิจเป็นอย่างเดียวกันด้วยสามารถ ปฐมฌาน เพราะฉะนั้น ชื่อว่า “ภาวนา” ด้วยอรรถว่า อินทรีย์ทั้งหลายมีกิจเป็นอย่างเดียวกัน

- (๒๔) เมื่อละ อายุหนะ –การทำความเพียรเพื่อประโยชน์แก่สังขาร อินทรีย์ ๕ มีกิจเป็นอย่างเดียวกันด้วย
สามารถ ญาณุปัสสนา เพราะฉะนั้น ชื่อว่า “ภาวนา” ด้วยอรรถว่า อินทรีย์ทั้งหลายมีกิจเป็นอย่างเดียวกัน
- (๒๕) เมื่อละ ฐฐัตถุญา –ความสำคัญว่ายังยืน อินทรีย์ ๕ มีกิจเป็นอย่างเดียวกันด้วยสามารถ วิปริณาม
านุปัสสนา เพราะฉะนั้น ชื่อว่า “ภาวนา” ด้วยอรรถว่า อินทรีย์ทั้งหลายมีกิจเป็นอย่างเดียวกัน
- (๒๖) เมื่อละ นิमित –ความถึอมั่นในตัวตน อินทรีย์ ๕ มีกิจเป็นอย่างเดียวกันด้วยสามารถ อนิมิตตานุปัสสนา
เพราะฉะนั้น ชื่อว่า “ภาวนา” ด้วยอรรถว่า อินทรีย์ทั้งหลายมีกิจเป็นอย่างเดียวกัน
- (๒๗) เมื่อละ ปณฺธิ –ความปรารถนาแห่งตัมหา อินทรีย์ ๕ มีกิจเป็นอย่างเดียวกันด้วยสามารถ อปฺปณฺ
หิตานุปัสสนา เพราะฉะนั้น ชื่อว่า “ภาวนา” ด้วยอรรถว่า อินทรีย์ทั้งหลายมีกิจเป็นอย่างเดียวกัน
- (๒๘) เมื่อละ อภินิเวส –ความยึดมั่นว่ามีตัวตน อินทรีย์ ๕ มีกิจเป็นอย่างเดียวกันด้วยสามารถ สุตฺตฺตฺตฺตฺตฺต
นา เพราะฉะนั้น ชื่อว่า “ภาวนา” ด้วยอรรถว่า อินทรีย์ทั้งหลายมีกิจเป็นอย่างเดียวกัน
- (๒๙) เมื่อละ สาราทนาภินิเวส –ความยึดมั่นด้วยการถือว่าเป็นแก่นสาร อินทรีย์ ๕ มีกิจเป็นอย่างเดียวกัน
ด้วยสามารถ อธิปฺปญฺญาธรรมวิปัสสนา –ความเห็นแจ้งซึ่งธรรมด้วยปัญญาอันยิ่ง เพราะฉะนั้น ชื่อว่า
“ภาวนา” ด้วยอรรถว่า อินทรีย์ทั้งหลายมีกิจเป็นอย่างเดียวกัน
- (๓๐) เมื่อละ สัมโมหาภินิเวส –ความยึดมั่นด้วยความหลงใหล อินทรีย์ ๕ มีกิจเป็นอย่างเดียวกันด้วยสามารถ
ยถากุตฺตฺตฺตฺตฺตฺต เพราะฉะนั้น ชื่อว่า “ภาวนา” ด้วยอรรถว่า อินทรีย์ทั้งหลายมีกิจเป็นอย่างเดียวกัน
- (๓๑) เมื่อละ อาลยาภินิเวส –ความยึดมั่นด้วยความอาลัย อินทรีย์ ๕ มีกิจเป็นอย่างเดียวกันด้วยสามารถ อา
ทินวนุปัสสนา เพราะฉะนั้น ชื่อว่า “ภาวนา” ด้วยอรรถว่า อินทรีย์ทั้งหลายมีกิจเป็นอย่างเดียวกัน
- (๓๒) เมื่อละ อปฺปปฏิสังขา –ความไม่พิจารณา อินทรีย์ ๕ มีกิจเป็นอย่างเดียวกันด้วยสามารถ ปฏิสังขานุปัสสน
นา เพราะฉะนั้น ชื่อว่า “ภาวนา” ด้วยอรรถว่า อินทรีย์ทั้งหลายมีกิจเป็นอย่างเดียวกัน
- (๓๓) เมื่อละ สัตฺตฺตฺตฺตฺตฺต –ความยึดมั่นด้วยกิเลสเครื่องประกอบสัตว์ อินทรีย์ ๕ มีกิจเป็นอย่างเดียวกัน
ด้วยสามารถ วิวิฏฺฏานุปัสสนา –ความตามเห็นกามเป็นเครื่องควรหลีกไป เพราะฉะนั้น ชื่อว่า
“ภาวนา” ด้วยอรรถว่า อินทรีย์ทั้งหลายมีกิจเป็นอย่างเดียวกัน
- (๓๔) เมื่อละ กิเลสที่ตั้งอยู่ร่วมกันกับทณฺฑิ อินทรีย์ ๕ มีกิจเป็นอย่างเดียวกันด้วยสามารถ โสคาปตฺตฺตฺต
เพราะฉะนั้น ชื่อว่า “ภาวนา” ด้วยอรรถว่า อินทรีย์ทั้งหลายมีกิจเป็นอย่างเดียวกัน
- (๓๕) เมื่อละ กิเลสอย่างหยาบ [โฬฬาริก กิเลส = กามราคะพยาบาทอันเป็นกิเลสอย่างหยาบ] อินทรีย์ ๕ มี
กิจเป็นอย่างเดียวกันด้วยสามารถ สกทาคามิมรรค เพราะฉะนั้น ชื่อว่า “ภาวนา” ด้วยอรรถว่า อินทรีย์
ทั้งหลายมีกิจเป็นอย่างเดียวกัน
- (๓๖) เมื่อละ กิเลสอย่างละเอียด [อณฺุสหคเต กิเลส = กามราคะพยาบาทอันเป็นกิเลสอย่างละเอียด] อินทรีย์
๕ มีกิจเป็นอย่างเดียวกันด้วยสามารถ อนาคามิมรรค เพราะฉะนั้น ชื่อว่า “ภาวนา” ด้วยอรรถว่า อินทรีย์
ทั้งหลายมีกิจเป็นอย่างเดียวกัน

(๓๙) เมื่อละ กิเลสทั้งปวง [สพฺพกิเลส] อินทรีย์ ๕ มีกิจเป็นอย่างเดียวกันด้วยสามารถ อรหัตมรรค เพราะฉะนั้น ชื่อว่า “ภาวนา” ด้วยอรรถว่า อินทรีย์ทั้งหลายมีกิจเป็นอย่างเดียวกัน

ชื่อว่า “ภาวนา” ด้วยอรรถว่าอินทรีย์ทั้งหลายมีกิจเป็นอย่างเดียวกัน อย่างนี้

[๓๕] ชื่อว่า “ภาวนา” ด้วยอรรถว่า ข้อ (๓) นำไปซึ่งความเพียรอันสมควรแก่กรรมนั้นๆ อย่างไร

(๑) เมื่อละ กามฉันทะ ย่อมนำไปซึ่งความเพียรด้วยสามารถ เนกขัมมะ เพราะฉะนั้น ชื่อว่า “ภาวนา” ด้วยอรรถว่านำไปซึ่งความเพียรอันสมควรแก่กรรมนั้นๆ

(๒) เมื่อละ พยาบาท ย่อมนำไปซึ่งความเพียรด้วยสามารถ ความไม่พยาบาท เพราะฉะนั้น ชื่อว่า “ภาวนา” ด้วยอรรถว่านำไปซึ่งความเพียรอันสมควรแก่กรรมนั้นๆ

(๓) เมื่อละ ถีนมิทตะ ย่อมนำไปซึ่งความเพียรด้วยสามารถ อาโลกสัญญา เพราะฉะนั้น ชื่อว่า “ภาวนา” ด้วยอรรถว่านำไปซึ่งความเพียรอันสมควรแก่กรรมนั้นๆ

(๔) เมื่อละ อุทัจจะ ย่อมนำไปซึ่งความเพียรด้วยสามารถ ความไม่ฟุ้งซ่าน เพราะฉะนั้น ชื่อว่า “ภาวนา” ด้วยอรรถว่านำไปซึ่งความเพียรอันสมควรแก่กรรมนั้นๆ

(๕) เมื่อละ วิภิจฉลา ย่อมนำไปซึ่งความเพียรด้วยสามารถ การกำหนดกรรม เพราะฉะนั้น ชื่อว่า “ภาวนา” ด้วยอรรถว่านำไปซึ่งความเพียรอันสมควรแก่กรรมนั้นๆ

(๖) เมื่อละ อวิชชา ย่อมนำไปซึ่งความเพียรด้วยสามารถแห่ง ญาณ เพราะฉะนั้น ชื่อว่า “ภาวนา” ด้วยอรรถว่านำไปซึ่งความเพียรอันสมควรแก่กรรมนั้นๆ

(๗) เมื่อละ อวิชชา ธรรมทั้งหลายที่เกิดด้วยสามารถ ความปราโมทย์ เพราะฉะนั้น ชื่อว่า “ภาวนา” ด้วยอรรถว่านำไปซึ่งความเพียรอันสมควรแก่กรรมนั้นๆ

(๘) เมื่อละ นivrณั์ ทั้งหลาย ย่อมนำไปซึ่งความเพียรด้วยสามารถ ปฐมฌาน เพราะฉะนั้น ชื่อว่า “ภาวนา” ด้วยอรรถว่านำไปซึ่งความเพียรอันสมควรแก่กรรมนั้นๆ

(๙) เมื่อละ วิตกและวิจาร ย่อมนำไปซึ่งความเพียรด้วยสามารถ ทุตติยาน เพราะฉะนั้น ชื่อว่า “ภาวนา” ด้วยอรรถว่านำไปซึ่งความเพียรอันสมควรแก่กรรมนั้นๆ

(๑๐) เมื่อละ ปีติ ย่อมนำไปซึ่งความเพียรด้วยสามารถ ตติยาน เพราะฉะนั้น ชื่อว่า “ภาวนา” ด้วยอรรถว่านำไปซึ่งความเพียรอันสมควรแก่กรรมนั้นๆ

(๑๑) เมื่อละ สุขและทุกข์ ย่อมนำไปซึ่งความเพียรด้วยสามารถ จตุตถฌาน เพราะฉะนั้น ชื่อว่า “ภาวนา” ด้วยอรรถว่านำไปซึ่งความเพียรอันสมควรแก่กรรมนั้นๆ

(๑๒) เมื่อละ รูปสัญญา ปุณฺณสัญญา นานัตตสัญญา ย่อมนำไปซึ่งความเพียรด้วยสามารถ อากาธานัญญาตนสมาบัติ เพราะฉะนั้น ชื่อว่า “ภาวนา” ด้วยอรรถว่านำไปซึ่งความเพียรอันสมควรแก่กรรมนั้นๆ

(๑๓) เมื่อละ อากาธานัญญาตนสัญญา ย่อมนำไปซึ่งความเพียรด้วยสามารถ วิญญาณัญญาตนสมาบัติ เพราะฉะนั้น ชื่อว่า “ภาวนา” ด้วยอรรถว่านำไปซึ่งความเพียรอันสมควรแก่กรรมนั้นๆ

- (๑๔) เมื่อละ วิญญาณ์ญายตนสัญญา ย่อมนำไปซึ่งความเพียรด้วยสามารถ อากิญจัญญายตนสมาบัติ เพราะฉะนั้น ชื่อว่า “ภาวนา” ด้วยอรรถว่านำไปซึ่งความเพียรอันสมควรแก่กรรมนั้นๆ
- (๑๕) เมื่อละ อากิญจัญญายตนสัญญา ย่อมนำไปซึ่งความเพียรด้วยสามารถ เนวสัญญานาสัญญายตนสมาบัติ เพราะฉะนั้น ชื่อว่า “ภาวนา” ด้วยอรรถว่านำไปซึ่งความเพียรอันสมควรแก่กรรมนั้นๆ
- (๑๖) เมื่อละ นิจจสัญญา ย่อมนำไปซึ่งความเพียรด้วยสามารถ อนิจจานุปัสสนา เพราะฉะนั้น ชื่อว่า “ภาวนา” ด้วยอรรถว่านำไปซึ่งความเพียรอันสมควรแก่กรรมนั้นๆ
- (๑๗) เมื่อละ สุขสัญญา ย่อมนำไปซึ่งความเพียรด้วยสามารถ ทุกขานุปัสสนา เพราะฉะนั้น ชื่อว่า “ภาวนา” ด้วยอรรถว่านำไปซึ่งความเพียรอันสมควรแก่กรรมนั้นๆ
- (๑๘) เมื่อละ อตตสัญญา ย่อมนำไปซึ่งความเพียรด้วยสามารถ อนัตตานุปัสสนา เพราะฉะนั้น ชื่อว่า “ภาวนา” ด้วยอรรถว่านำไปซึ่งความเพียรอันสมควรแก่กรรมนั้นๆ
- (๑๙) เมื่อละ ความเพิลิตเพลิน ย่อมนำไปซึ่งความเพียรด้วยสามารถ นิพพิทานุปัสสนา เพราะฉะนั้น ชื่อว่า “ภาวนา” ด้วยอรรถว่านำไปซึ่งความเพียรอันสมควรแก่กรรมนั้นๆ
- (๒๐) เมื่อละ รากะ ย่อมนำไปซึ่งความเพียรด้วยสามารถ วิกาณานุปัสสนา เพราะฉะนั้น ชื่อว่า “ภาวนา” ด้วยอรรถว่านำไปซึ่งความเพียรอันสมควรแก่กรรมนั้นๆ
- (๒๑) เมื่อละ มนสัญญา ย่อมนำไปซึ่งความเพียรด้วยสามารถ ขยานุปัสสนา เพราะฉะนั้น ชื่อว่า “ภาวนา” ด้วยอรรถว่านำไปซึ่งความเพียรอันสมควรแก่กรรมนั้นๆ
- (๒๒) เมื่อละ สมุทัย ย่อมนำไปซึ่งความเพียรด้วยสามารถ นิโรธานุปัสสนา เพราะฉะนั้น ชื่อว่า “ภาวนา” ด้วยอรรถว่านำไปซึ่งความเพียรอันสมควรแก่กรรมนั้นๆ
- (๒๓) เมื่อละ ความถือมั่น ย่อมนำไปซึ่งความเพียรด้วยสามารถ ปฏินิสสัคคานุปัสสนา เพราะฉะนั้น ชื่อว่า “ภาวนา” ด้วยอรรถว่านำไปซึ่งความเพียรอันสมควรแก่กรรมนั้นๆ
- (๒๔) เมื่อละ อายุหะ – การทำความเพียรเพื่อประโยชน์แก่สังขาร ย่อมนำไปซึ่งความเพียรด้วยสามารถ วยานุปัสสนา เพราะฉะนั้น ชื่อว่า “ภาวนา” ด้วยอรรถว่านำไปซึ่งความเพียรอันสมควรแก่กรรมนั้นๆ
- (๒๕) เมื่อละ ฐฐสัญญา – ความสำคัญอย่างยิ่งย่น ย่อมนำไปซึ่งความเพียรด้วยสามารถ วิปริณามานุปัสสนา เพราะฉะนั้น ชื่อว่า “ภาวนา” ด้วยอรรถว่านำไปซึ่งความเพียรอันสมควรแก่กรรมนั้นๆ
- (๒๖) เมื่อละ นิमित – ความถือมั่นในตัวตน ย่อมนำไปซึ่งความเพียรด้วยสามารถ อนิมิตตานุปัสสนา เพราะฉะนั้น ชื่อว่า “ภาวนา” ด้วยอรรถว่านำไปซึ่งความเพียรอันสมควรแก่กรรมนั้นๆ
- (๒๗) เมื่อละ ปลิธิ – ความปรารถนาแห่งตัมหา ย่อมนำไปซึ่งความเพียรด้วยสามารถ อปฺปลิหิตานุปัสสนา เพราะฉะนั้น ชื่อว่า “ภาวนา” ด้วยอรรถว่านำไปซึ่งความเพียรอันสมควรแก่กรรมนั้นๆ
- (๒๘) เมื่อละ อภินเวส – ความยึดมั่นว่ามีตัวตน ย่อมนำไปซึ่งความเพียรด้วยสามารถ สุลลุตตานุปัสสนา เพราะฉะนั้น ชื่อว่า “ภาวนา” ด้วยอรรถว่านำไปซึ่งความเพียรอันสมควรแก่กรรมนั้นๆ

- (๒๙) เมื่อละ สาราทานาภินิเวส –ความยึดมั่นด้วยการถือว่าเป็นแก่นสาร ย่อมนำไปซึ่งความเพียรด้วย
สามารถ อธิปัญญาธรรมวิปัสสนา –ความเห็นแจ้งซึ่งธรรมด้วยปัญญาอันยิ่ง เพราะฉะนั้น ชื่อว่า
“ภาวนา” ด้วยอรรถว่านำไปซึ่งความเพียรอันสมควรแก่ธรรมนั้นๆ
- (๓๐) เมื่อละ สัมโมหาภินิเวส –ความยึดมั่นด้วยความหลงใหล ย่อมนำไปซึ่งความเพียรด้วยสามารถ
ยถาภูตญาณทัสสะ เพราะฉะนั้น ชื่อว่า “ภาวนา” ด้วยอรรถว่านำไปซึ่งความเพียรอันสมควรแก่ธรรม
นั้นๆ
- (๓๑) เมื่อละ อาลยาภินิเวส –ความยึดมั่นด้วยความอาลัย ย่อมนำไปซึ่งความเพียรด้วยสามารถ อาทินวา
นุปัสสนา เพราะฉะนั้น ชื่อว่า “ภาวนา” ด้วยอรรถว่านำไปซึ่งความเพียรอันสมควรแก่ธรรมนั้นๆ
- (๓๒) เมื่อละ อัปปฏิสังขา –ความไม่พิจารณา ย่อมนำไปซึ่งความเพียรด้วยสามารถ ปฏิสังขานุปัสสนา
เพราะฉะนั้น ชื่อว่า “ภาวนา” ด้วยอรรถว่านำไปซึ่งความเพียรอันสมควรแก่ธรรมนั้นๆ
- (๓๓) เมื่อละ สลฺยโณคาภินิเวส –ความยึดมั่นด้วยกิเลสเครื่องประกอบสัตว์ ย่อมนำไปซึ่งความเพียรด้วย
สามารถ วิวัฏฏานานุปัสสนา –ความตามเห็นกามเป็นเครื่องควรหลีกไป เพราะฉะนั้น ชื่อว่า “ภาวนา”
ด้วยอรรถว่านำไปซึ่งความเพียรอันสมควรแก่ธรรมนั้นๆ
- (๓๔) เมื่อละ กิเลสที่ตั้งอยู่ร่วมกันกับทิวฐิ ย่อมนำไปซึ่งความเพียรด้วยสามารถ โสดาปัตติมรรค
เพราะฉะนั้น ชื่อว่า “ภาวนา” ด้วยอรรถว่านำไปซึ่งความเพียรอันสมควรแก่ธรรมนั้นๆ
- (๓๕) เมื่อละ กิเลสอย่างหยาบ [โอรุพริก กิเลส = กามราคะพยาบาทอันเป็นกิเลสอย่างหยาบ] ย่อมนำไปซึ่ง
ความเพียรด้วยสามารถ สกทาคามิมรรค เพราะฉะนั้น ชื่อว่า “ภาวนา” ด้วยอรรถว่านำไปซึ่งความเพียร
อันสมควรแก่ธรรมนั้นๆ
- (๓๖) เมื่อละ กิเลสอย่างละเอียด [อณฺุสหคเต กิเลส = กามราคะพยาบาทอันเป็นกิเลสอย่างละเอียด] ธรรม
ทั้งหลายที่เกิดด้วยความสามารถ อนาคามิมรรค เพราะฉะนั้น ชื่อว่า “ภาวนา” ด้วยอรรถว่านำไปซึ่ง
ความเพียรอันสมควรแก่ธรรมนั้นๆ
- (๓๗) เมื่อละ กิเลสทั้งปวง [สพฺพกิเลส] ย่อมนำไปซึ่งความเพียรด้วยสามารถ อรหัตมรรค เพราะฉะนั้น ชื่อ
ว่า “ภาวนา” ด้วยอรรถว่านำไปซึ่งความเพียรอันสมควรแก่ธรรมนั้นๆ
ชื่อว่า “ภาวนา” ด้วยอรรถว่านำไปซึ่งความเพียรอันสมควรแก่ธรรมนั้นๆ อย่างนี้

[๗๖] ชื่อว่า “ภาวนา” ด้วยอรรถว่า ข้อ (๔) เสพเป็นอันมาก อย่างไร

- (๑) เมื่อละ กามฉันทะ ย่อมเสพเป็นอันมากซึ่ง เนกขัมมะ เพราะฉะนั้น ชื่อว่า “ภาวนา” ด้วยอรรถว่าเสพเป็น
อันมาก
- (๒) เมื่อละ พยาบาท ย่อมเสพเป็นอันมากซึ่ง ความไม่พยาบาท เพราะฉะนั้น ชื่อว่า “ภาวนา” ด้วยอรรถว่า
เสพเป็นอันมาก
- (๓) เมื่อละ ถีนมิทธะ ย่อมเสพเป็นอันมากซึ่ง อาโลกสัญญา เพราะฉะนั้น ชื่อว่า “ภาวนา” ด้วยอรรถว่าเสพ
เป็นอันมาก

- (๔) เมื่อละ อุทัจจะ ย่อมเสพเป็นอันมากซึ่ง ความไม่ฟังชาน เพราะฉะนั้น ชื่อว่า “ภาวนา” ด้วยอรรถว่า
เสพเป็นอันมาก
- (๕) เมื่อละ วิจิกิจจา ย่อมเสพเป็นอันมากซึ่ง การกำหนดธรรม เพราะฉะนั้น ชื่อว่า “ภาวนา” ด้วยอรรถว่า
เสพเป็นอันมาก
- (๖) เมื่อละ อวิชา ย่อมเสพเป็นอันมากซึ่งแห่ง ญาณ เพราะฉะนั้น ชื่อว่า “ภาวนา” ด้วยอรรถว่าเสพเป็นอัน
มาก
- (๗) เมื่อละ อวิชา ธรรมทั้งหลายที่เกิดด้วยสมาธิ ความปราโมทย์ เพราะฉะนั้น ชื่อว่า “ภาวนา” ด้วยอรรถ
ว่าเสพเป็นอันมาก
- (๘) เมื่อละ นิรเวธ ทั้งหลาย ย่อมเสพเป็นอันมากซึ่ง ปฐมฌาน เพราะฉะนั้น ชื่อว่า “ภาวนา” ด้วยอรรถว่าเสพ
เป็นอันมาก
- (๙) เมื่อละ วิตกและวិจาร ย่อมเสพเป็นอันมากซึ่ง ทุตติยฌาน เพราะฉะนั้น ชื่อว่า “ภาวนา” ด้วยอรรถว่าเสพ
เป็นอันมาก
- (๑๐) เมื่อละ ปิติ ย่อมเสพเป็นอันมากซึ่ง ตติยฌาน เพราะฉะนั้น ชื่อว่า “ภาวนา” ด้วยอรรถว่าเสพเป็นอันมาก
- (๑๑) เมื่อละ สุขและทุกข ย่อมเสพเป็นอันมากซึ่ง จตุตถฌาน เพราะฉะนั้น ชื่อว่า “ภาวนา” ด้วยอรรถว่าเสพ
เป็นอันมาก
- (๑๒) เมื่อละ รูปสัญญา ปภินสัญญา นานัตตสัญญา ย่อมเสพเป็นอันมากซึ่ง อากาธานัญญาตนสมาบัติ
เพราะฉะนั้น ชื่อว่า “ภาวนา” ด้วยอรรถว่าเสพเป็นอันมาก
- (๑๓) เมื่อละ อากาธานัญญาตนสัญญา ย่อมเสพเป็นอันมากซึ่ง วิญญาณัญญาตนสมาบัติ เพราะฉะนั้น ชื่อ
ว่า “ภาวนา” ด้วยอรรถว่าเสพเป็นอันมาก
- (๑๔) เมื่อละ วิญญาณัญญาตนสัญญา ย่อมเสพเป็นอันมากซึ่ง อากัญญาตนสมาบัติ เพราะฉะนั้น ชื่อว่า
“ภาวนา” ด้วยอรรถว่าเสพเป็นอันมาก
- (๑๕) เมื่อละ อากัญญาตนสัญญา ย่อมเสพเป็นอันมากซึ่ง เนวสัญญานาสัญญาตนสมาบัติ
เพราะฉะนั้น ชื่อว่า “ภาวนา” ด้วยอรรถว่าเสพเป็นอันมาก
- (๑๖) เมื่อละ นิจจสัญญา ย่อมเสพเป็นอันมากซึ่ง อนิจจานุปัสสนา เพราะฉะนั้น ชื่อว่า “ภาวนา” ด้วยอรรถ
ว่าเสพเป็นอันมาก
- (๑๗) เมื่อละ สุขสัญญา ย่อมเสพเป็นอันมากซึ่ง ทุกขานุปัสสนา เพราะฉะนั้น ชื่อว่า “ภาวนา” ด้วยอรรถว่า
เสพเป็นอันมาก
- (๑๘) เมื่อละ อตตสัญญา ย่อมเสพเป็นอันมากซึ่ง อนัตตานุปัสสนา เพราะฉะนั้น ชื่อว่า “ภาวนา” ด้วยอรรถ
ว่าเสพเป็นอันมาก
- (๑๙) เมื่อละ ความเพลิตเพลิน ย่อมเสพเป็นอันมากซึ่ง นิพพิทานุปัสสนา เพราะฉะนั้น ชื่อว่า “ภาวนา” ด้วย
อรรถว่าเสพเป็นอันมาก

- (๒๐) เมื่อละ รากะ ย่อมเสพเป็นอันมากซึ่ง **วิราคานุปัสสนา** เพราะฉะนั้น ชื่อว่า “ภาวนา” ด้วยอรรถว่าเสพเป็นอันมาก
- (๒๑) เมื่อละ มนัสสัญญา ย่อมเสพเป็นอันมากซึ่ง **ขยานุปัสสนา** เพราะฉะนั้น ชื่อว่า “ภาวนา” ด้วยอรรถว่าเสพเป็นอันมาก
- (๒๒) เมื่อละ สมุทัย ย่อมเสพเป็นอันมากซึ่ง **นิโรธานุปัสสนา** เพราะฉะนั้น ชื่อว่า “ภาวนา” ด้วยอรรถว่าเสพเป็นอันมาก
- (๒๓) เมื่อละ ความถือมั่น ย่อมเสพเป็นอันมากซึ่ง **ปฏินิสัคคานุปัสสนา** เพราะฉะนั้น ชื่อว่า “ภาวนา” ด้วยอรรถว่าเสพเป็นอันมาก
- (๒๔) เมื่อละ อายุหนะ –การทำความเพียรเพื่อประโยชน์แก่สังขาร ย่อมเสพเป็นอันมากซึ่ง **วยานุปัสสนา** เพราะฉะนั้น ชื่อว่า “ภาวนา” ด้วยอรรถว่าเสพเป็นอันมาก
- (๒๕) เมื่อละ ฐฐสัญญา –ความสำคัญว่ายั่งยืน ย่อมเสพเป็นอันมากซึ่ง **วิปริณามานุปัสสนา** เพราะฉะนั้น ชื่อว่า “ภาวนา” ด้วยอรรถว่าเสพเป็นอันมาก
- (๒๖) เมื่อละ นิमित –ความถือมั่นในตัวตน ย่อมเสพเป็นอันมากซึ่ง **อนิมิตตานุปัสสนา** เพราะฉะนั้น ชื่อว่า “ภาวนา” ด้วยอรรถว่าเสพเป็นอันมาก
- (๒๗) เมื่อละ ปลิธิ –ความปรารถนาแห่งตัณหา ย่อมเสพเป็นอันมากซึ่ง **อัปป์ลิหิตานุปัสสนา** เพราะฉะนั้น ชื่อว่า “ภาวนา” ด้วยอรรถว่าเสพเป็นอันมาก
- (๒๘) เมื่อละ อภินิเวส –ความยึดมั่นว่ามีตัวตน ย่อมเสพเป็นอันมากซึ่ง **สุญญตานุปัสสนา** เพราะฉะนั้น ชื่อว่า “ภาวนา” ด้วยอรรถว่าเสพเป็นอันมาก
- (๒๙) เมื่อละ สาราทานาภินิเวส –ความยึดมั่นด้วยการถือว่าเป็นแก่นสาร ย่อมเสพเป็นอันมากซึ่ง **อริปัญญาธรรมวิปัสสนา** –ความเห็นแจ้งซึ่งธรรมด้วยปัญญาอันยิ่ง เพราะฉะนั้น ชื่อว่า “ภาวนา” ด้วยอรรถว่าเสพเป็นอันมาก
- (๓๐) เมื่อละ สัมโมหาภินิเวส –ความยึดมั่นด้วยความหลงใหล ย่อมเสพเป็นอันมากซึ่ง **ยถากุตญาณทัสสะ** เพราะฉะนั้น ชื่อว่า “ภาวนา” ด้วยอรรถว่าเสพเป็นอันมาก
- (๓๑) เมื่อละ อาลยาภินิเวส –ความยึดมั่นด้วยความอาลัย ย่อมเสพเป็นอันมากซึ่ง **อาทีนวานุปัสสนา** เพราะฉะนั้น ชื่อว่า “ภาวนา” ด้วยอรรถว่าเสพเป็นอันมาก
- (๓๒) เมื่อละ อัปป์กัสังขา –ความไม่พิจารณา ย่อมเสพเป็นอันมากซึ่ง **ปฏิสังขานุปัสสนา** เพราะฉะนั้น ชื่อว่า “ภาวนา” ด้วยอรรถว่าเสพเป็นอันมาก
- (๓๓) เมื่อละ ฐฐัญญาภินิเวส –ความยึดมั่นด้วยกิเลสเครื่องประกอบสัตว์ ย่อมเสพเป็นอันมากซึ่ง **วิวิฏฐานานุปัสสนา** –ความตามเห็นกามเป็นเครื่องควรหลีกไป เพราะฉะนั้น ชื่อว่า “ภาวนา” ด้วยอรรถว่าเสพเป็นอันมาก

- (๓๔) เมื่อละ กิเลสที่ตั้งอยู่ร่วมกันกับทัญญู ย่อมเสพเป็นอันมากซึ่ง โสดาปัตติมรรค เพราะฉะนั้น ชื่อว่า “ภาวนา” ด้วยอรรถว่าเสพเป็นอันมาก
- (๓๕) เมื่อละ กิเลสอย่างหยาบ [โอฬาริก กิเลส = กามราคะพยาบาทอันเป็นกิเลสอย่างหยาบ] ย่อมเสพเป็นอันมากซึ่ง สกทาคามิมรรค เพราะฉะนั้น ชื่อว่า “ภาวนา” ด้วยอรรถว่าเสพเป็นอันมาก
- (๓๖) เมื่อละ กิเลสอย่างละเอียด [อณูสหคเต กิเลส = กามราคะพยาบาทอันเป็นกิเลสอย่างละเอียด] ธรรมทั้งหลายที่เกิดด้วยความสามารถ อนาคามิมรรค เพราะฉะนั้น ชื่อว่า “ภาวนา” ด้วยอรรถว่าเสพเป็นอันมาก
- (๓๗) เมื่อละ กิเลสทั้งปวง [สัพพกิเลส] ย่อมเสพเป็นอันมากซึ่ง อรหัตมรรค เพราะฉะนั้น ชื่อว่า “ภาวนา” ด้วยอรรถว่าเสพเป็นอันมาก

ชื่อว่า “ภาวนา” ด้วยอรรถว่าเสพเป็นอันมากอย่างนี้ คือ ภาวนา ๔ ประการ นี้

ในข้อ ๑ **ขั้น ๕** พระโยคาวจร พิจารณาเห็น รูป ชื่อว่า “เจริญภาวนา” พิจารณาเห็น เวทนา ชื่อว่า “เจริญภาวนา” พิจารณาเห็น สัญญา ชื่อว่า “เจริญภาวนา” พิจารณาเห็น สังขาร “เจริญภาวนา” พิจารณาเห็น วิญญาณ “เจริญภาวนา” (หมายเหตุ: ให้พิจารณารายหัวข้อธรรมต่อจาก ข้อ ๑ โดยพิจารณาเป็นรายหัวข้อธรรมย่อย ดังใน ข้อ ๑)

- (๑) พิจารณาเห็น ขั้น ๕ ชื่อว่า “เจริญภาวนา”
- (๒) พิจารณาเห็น อายุตนะภายใน ๖-อินทรี ๖-สพายตนะ ชื่อว่า “เจริญภาวนา”
- (๓) พิจารณาเห็น อายุตนะภายนอก ๖-อารมณ์ ๖ ชื่อว่า “เจริญภาวนา”
- (๔) พิจารณาเห็น วิญญาณ ๖ ชื่อว่า “เจริญภาวนา”
- (๕) พิจารณาเห็น ผัสสะ ๖ ชื่อว่า “เจริญภาวนา”
- (๖) พิจารณาเห็น เวทนา ๖ ชื่อว่า “เจริญภาวนา”
- (๗) พิจารณาเห็น สัญญา ๖ ชื่อว่า “เจริญภาวนา”
- (๘) พิจารณาเห็น เจตนา ๖ ชื่อว่า “เจริญภาวนา”
- (๙) พิจารณาเห็น ตัณหา ๖ ชื่อว่า “เจริญภาวนา”
- (๑๐) พิจารณาเห็น วิตก ๖ ชื่อว่า “เจริญภาวนา”
- (๑๑) พิจารณาเห็น วิจาร ๖ ชื่อว่า “เจริญภาวนา”
- (๑๒) พิจารณาเห็น ธาตุกัมมัฏฐาน ๑๖ ชื่อว่า “เจริญภาวนา”
- (๑๓) พิจารณาเห็น อาการ ๓๒-ทวัตติงสการ ชื่อว่า “เจริญภาวนา”
- (๑๔) พิจารณาเห็น อายุตนะ ๑๒ ชื่อว่า “เจริญภาวนา”
- (๑๕) พิจารณาเห็น ธาตุ ๑๘ ชื่อว่า “เจริญภาวนา”
- (๑๖) พิจารณาเห็น อินทรี ๒๒ ชื่อว่า “เจริญภาวนา”

- (๑๗) พิจารณาเห็น ธาตุ ๓ ชื่อว่า “เจริญภาวนา”
- (๑๘) พิจารณาเห็น ภพ ๕ ชื่อว่า “เจริญภาวนา”
- (๑๙) พิจารณาเห็น ฌาน ๔ ชื่อว่า “เจริญภาวนา”
- (๒๐) พิจารณาเห็น อัปมัถญา ๔ ชื่อว่า “เจริญภาวนา”
- (๒๑) พิจารณาเห็น อรูปสมาบัติ ๔ ชื่อว่า “เจริญภาวนา”
- (๒๒) พิจารณาเห็น ปฏิจจสมุปบาท ๑๒ ชื่อว่า “เจริญภาวนา”

จนพิจารณาข้อธรรมย่อยถึง พิจารณาเห็น ขราและมรณะ ชื่อว่า “เจริญภาวนา” ใน “ปฏิจจสมุปบาท ๑๒”

- (๒๓) พิจารณาเห็น นิพพาน อันยังลงในอมตะ ด้วยอรรถว่าเป็นที่ ชื่อว่า “เจริญภาวนา”

ฉะนั้น ธรรมใดๆ เป็นธรรมอันเจริญแล้ว ธรรมนั้นๆ ย่อมมีกิจเป็นอย่าเดียวกัน ชื่อว่า “ญาณ” ด้วยอรรถว่ารู้ ธรรมนั้นๆ ชื่อว่า “ปัญญา” ด้วยอรรถว่ารู้ชัด เพราะฉะนั้น ท่านจึงกล่าวว่า ปัญญาความทรงจำธรรมที่ได้ สดับมาแล้ว คือ เครื่องรู้ชัดซึ่งธรรมที่ได้สดับมาแล้วว่า ธรรมเหล่านี้ควรเจริญ ชื่อว่า “สุตมยญาณ”

จบ จตุตถภาณวาร __

หมายเหตุ:-

การพิจารณาธรรมในอันดับสุดท้ายใช้เวลานาน เพราะมีรายข้อธรรมย่อยมากถึง ๒๐๑ ข้อ แต่ให้ผูปฏิบัติธรรมมีความเพียรพยายามไล่ลำดับธรรมให้ครบ ปฏิบัติให้มาก บ่อยๆ สืบเนื่องกัน เป็นนิตยการทบทวนเสมอๆ ย่อมทำให้จดจำเจใจได้หมด

แต่อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาถึงสาระเนื้อหาสำคัญของธรรมทั้งหลายอันเกิดจากการเจริญสุตมยญาณดีแล้ว ย่อมเห็นได้ว่า การเจริญสมาธิภาวนาย่อมสัมปยุตต์ด้วยวิปัสสนาภาวนาเข้าด้วยกันในเวลาเดียวกัน นั่นคือการหาข้อสรุปด้วยการลู่ดวงถึงในสังขตธรรมทั้งปวง คือ “ธรรมจักขุ-ดวงตาเห็นธรรม” ที่ว่า:-

“สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งหมคว่อมมีความดับเป็นธรรมดา”

นั่นคือ สภาวะธรรมใดเกิดขึ้นย่อมประกอบรวมกัน [สหหุตติ] เป็นหนึ่ง [เอกุปปาตะ] ด้วยสภาวะธรรมอื่นๆ ย่อมตั้งอยู่เป็นหนึ่งเดียว [เอกนิสสยะ] และย่อมดับไปพร้อมๆ กัน [เอกนิโรธะ] ฉะนั้น เมื่อพิจารณาธรรมทั้งหลายที่มาสัมปยุตต์กัน ย่อมพิจารณาตามเกณฑ์ต่อไปนี้

- (๑) ย่อมมีกิจเป็นอย่างเดียวกัน [พิจารณาถึงลักษณะสากล]
- (๒) ย่อมไม่ล่วงกันและกัน [พิจารณาถึงลักษณะเฉพาะ]
- (๓) ย่อมนำไปซึ่งความเพียร [พิจารณาถึงศรัทธาและนันทะ]
- (๔) ย่อมเสพเป็นอันมาก [พิจารณาถึงชาคริยานุ โยค]

เกณฑ์ทั้งหมดนี้ เป็นไปตามนัยแห่งการเกิดจิตตสมาธิในวิปัสสนาอันเป็น “สัมปยุตตธรรม” เพื่อให้ธรรมกิจดังกล่าวนี้ สำเร็จลุล่วงด้วยดีตามขั้นภูมิปัญญาของแต่ละบุคคล แต่อย่างไรก็ตาม อย่าลืมว่าการเกิดปัญญาขึ้นจากการฟังคำสอนของผู้อื่นหรือการศึกษาค้นคว้าด้วยตนเอง เป็นขั้นตอนของการต่อยอดปัญญาให้เจริญขึ้นในอีกระดับหนึ่ง ที่เรียกว่า “สุตมยปัญญา-สุตมยญาณ-ปรโตโฆสะ” จนนำองค์ความรู้ดังกล่าวเหล่านี้มาเป็นบาทฐานแห่งองค์ปัญญาใน “จินตามยปัญญา-จินตามยญาณ-โยนิโสมนสิการ” และผลแห่งอรรถธรรมที่จะเกิดขึ้นในรอบสูงสุดแห่งการปฏิบัติธรรม คือ “ภาวนามยปัญญา” ที่เกิดจากการสัมปยุตตธรรมใน “สมถภาวนา” กับ “วิปัสสนาภาวนา” ร่วมกันเป็นกิจเดียวกันแห่งอริยมรรค นั่นคือ (๑) “อริยมรรคมีองค์ ๘-มัคคสมังคี” กับ (๒) “มรรค ๔-มัคคญาณ-ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาญาณ” แห่งอริยสัจจ์ ๔ [ทุกข์-สมุทัย-นิโรธ-มรรค] ได้แก่ (๑) โสดาปัตติมรรค-โสดาปัตติมัคคญาณ (๒) สกทาคามิมรรค-สกทาคามิมัคคญาณ (๓) อนาคามิมรรค-อนาคามิมัคคญาณ และ (๔) อรหัตตมรรค-อรหัตตมัคคญาณ ตามลำดับ หรืออาจพิจารณาในเกณฑ์ คือ “มรรค ๔-ผล ๔” [โลกุตตรมรรค-โลกุตตรผล] ดังนี้ (๑) โสดาปัตติมรรค-โสดาปัตติผลสมาบัติ (๒) สกทาคามิมรรค-สกทาคามิผลสมาบัติ (๓) อนาคามิมรรค-อนาคามิผลสมาบัติ และ (๔) อรหัตตมรรค-อรหัตตผลสมาบัติ กล่าวสรุปย่อ คือ การดับกิเลสอย่างละเอียด “อนุสยภิเลส” [สังโยชน์ ๑๐] ทั้งหลายในแต่ละขั้นของอริยมรรค ดังนี้

- (๑) โสดาปัตติมรรค = สักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา สีลพทปรามาส ทิฏฐานุสสัย วิจิกิจฉานุสสัย
- (๒) สกทาคามิมรรค = กามราคสังโยชน์ ปฏิฆสังโยชน์อย่างหยาบ กามราคานุสสัย ปฏิฆานุสสัยอย่างหยาบ
- (๓) อนาคามิมรรค = กามราคสังโยชน์ ปฏิฆสังโยชน์อย่างละเอียด กามราคานุสสัย ปฏิฆานุสสัยอย่างละเอียด
- (๔) อรหัตตมรรค = รупราคะ อรูปราคะ มานะ อุทธัจจะ อวิชชา มานานุสสัย ภวราคานุสสัย อวิชชานุสสัย

ธรรมทั้งหมดนี้ คือ จุดหมายสูงสุดโดยปรมาตม์แห่งการปฏิบัติธรรม “ปรมาตถประโยชน์” นั่นคือ “นิพพาน” หรือเรียกอีกอย่างว่า “การเห็นอันยอดเยี่ยมแห่งนิพพาน” ชื่อว่า “ทัตสนานุตตริยะะ” หมายถึง การเห็นอันยอดเยี่ยม ได้แก่ ปัญญาอันเห็นธรรม หรืออย่างสูงสุดคือเห็นนิพพาน พร้อมด้วย “ปฏิปทานุตตริยะะ” หมายถึง การปฏิบัติอันเยี่ยม ได้แก่ การปฏิบัติธรรมที่เห็นแล้ว กล่าวให้ง่ายหมายเอา “มรรคมีองค์ ๘” นั่นเอง ฉะนั้น ปัญญาที่เกิดทั้งหมดนี้ ย่อมเกิดขึ้นได้จากการเจริญสุตมยญาณ ก่อนการลงมือปฏิบัติจริงใน “ภูมิแห่งวิปัสสนากัมมัฏฐาน” อันสืบเนื่องต่อจาก “ภูมิแห่งสมถกรรมฐาน” [การเจริญสมาธิภาวนา] ซึ่งถือเป็นบุคคลที่มีการตั้งตนไว้ชอบที่ถูกต้องในการพัฒนาตนเอง “อตตสัมมาปณิธิ” คือ ตั้งตนไว้ชอบ ตั้งจิตคิดมุ่งหมายนำตนไปถูกต้อง และย่อมเป็นบุคคลที่มีคุณภาพด้วยปัญญาที่ถึงพร้อมด้วยหลักการหรือทฤษฎีแห่งหลักธรรม นั่นคือว่า “อริยอัฐฐังคิกมรรคจะเกิดขึ้นแก่ผู้นั้น” ซึ่งประกอบด้วยคุณธรรม ๗ ประการ ดังต่อไปนี้

- (๑) **กัลยาณมิตตตา** – ความมีกัลยาณมิตร
- (๒) **สีลสัมปทา** – ความถึงพร้อมด้วยศีล
- (๓) **ฉันทสัมปทา** – ความถึงพร้อมด้วยฉันทะ
- (๔) **อัตตสัมปทา** – ความถึงพร้อมด้วยตนที่ฝึกไว้ดี
- (๕) **ทัญญูสัมปทา** – ความถึงพร้อมด้วยทัญญู คือ มีหลักความคิดความเชื่อที่ถูกต้อง
- (๖) **อัปปมาทสัมปทา** – ความถึงพร้อมด้วยความไม่ประมาท
- (๗) **โยนิโสมนสิการสัมปทา** – ความถึงพร้อมด้วยโยนิโสมนสิการ

สิ่งที่เหลือจากนี้ไป คือ บุคคลต้องเห็นถูกต้องว่าจะลงมือปฏิบัติตนอย่างไรด้วย “อริยมรรคมีองค์ ๘” โดยไม่ต้องลังเลสงสัยในพระธรรมอีกต่อไป พระรัตนตรัยย่อมเป็นสรณะที่พึ่งของผู้ปฏิบัติอริยมรรคเสมอไป อย่างไรก็ตาม คำว่า “ปฏิบัติธรรม” ย่อมหมายถึง “ภาวนา-การเจริญภาวนา” ที่ประกอบด้วย “สมถภาวนา” คือ การเจริญสมาธิภาวนา เพื่อให้จิตเป็นสมาธิ “**มีความเพียร-มีสัมปชัญญะ-มีสติ**” จนเกิดเป็น “ญาณทัสสนะ” และ “วิปัสสนาภาวนา” คือ เกิดปัญญาเห็นธรรมทั้งหลายตามที่เป็นจริง ที่เรียกว่า “ญาณ-ปัญญา-วิชา-แสงสว่าง” ฉะนั้น ความรู้ที่เกิดขึ้นนี้ เป็นทั้ง “**โลกียภาวนา-โลกียธรรม-โลกียญาณ**” คือ ปัญญาที่เกี่ยวข้องธรรมฝ่ายโลก กับ “**โลกุตตรภาวนา-โลกุตตรธรรม-โลกุตตรญาณ**” คือ ปัญญาที่เหนือสภาวะของโลก ฉะนั้น ความรู้ที่สามารถแสงได้ จึงเป็น “**ปัญญาสามัญ**” ที่เกิดจาก “**สุตมยญาณ-สุตมยปัญญา**” [ปรโตโฆสะ] อันเป็นบาทฐานใน “**จินตามยญาณ-จินตามยปัญญา**” [โยนิโสมนสิการ] ที่ผู้ปฏิบัติธรรมแสวงหาได้จากผู้รู้หรือแหล่งความรู้ที่เป็นเอกสารที่ผลิตผ่านสื่อต่างๆ ที่ใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ที่สามารรถเข้าถึงได้ง่ายและสะดวกไม่จำกัดเวลาหรือสถานที่ เพราะฉะนั้น ตายนัยของคำว่า “ภาวนา” จึงหมายรวมถึง “การเจริญสมาธิภาวนา” ที่มีจุดมุ่งหมายเพื่อให้เกิดคุณธรรมใน ๔ ประการ ได้แก่

- (๑) **ทัญญูธรรมสุขวิหาร** คือ ความสงบ-สันติสุข เมื่อจิตเป็นสมาธิ เป็น “**ผู้รู้-ผู้ตื่น-ผู้เบิกบาน**”
- (๒) **สติสัมปชัญญะ** คือ อินทรีย์สังวรเพื่อเข้าถึง “**กัลยาณมิตตตา-โยนิโสมนสิการ-อัปปมาทะ**”
- (๓) **ญาณทัสสนะ** คือ ปัญญาเห็นธรรมด้วยญาณหยั่งรู้
- (๔) **อาสวักขยะ** คือ ปัญญาตรัสรู้สัมโพธิญาณ

ฉะนั้น คำว่า “**สติสัมปชัญญะ**” คือ มีสติปัญญารอบรู้เป็นกลาง “**อุเบกขา**” ตั้งมั่นในธรรมเพราะมี “**สมาธิ-ฌาน**” คือ รู้แจ้งด้วยการเจริญโยนิโสมนสิการ กับ “**ญาณทัสสนะ**” คือ การรู้เห็นด้วยปัญญาที่เป็น “**ญาณ**” อันเหนือกว่า “**ปัญญาสามัญ**” [จินตามยปัญญา-สุตมยปัญญา] ที่คิดเพียงการหาเหตุผลที่เป็นคติโลก จึงเป็นความรู้แจ้ง คือ “**วิชา**” หมายถึง **ความรู้แจ้ง ความรู้วิเศษ** ได้แก่ วิชา ๓ กับ วิชา ๘ รวมทั้ง อภิญญา ๖ [ภาวนามยปัญญา] ซึ่งเกิดจากการบรรลุเข้าถึง “**ธรรมวิเศษ**” คือ **ความรู้ยิ่งยวด** ที่เรียกว่า “**อูตฺติมนุสสรธรรม-อริคมธรรม**” คือ ธรรมชั้นบรรลุผลแห่งการปฏิบัติ ได้แก่ ฌาน วิโมกข์ สมาธิ สมาบัติ ญาณทัสสนะ มรรค

ภาวนา การทำให้แจ้งซึ่งผล การละกิเลส หรือ ความเปิดจิตความยินดียิ่งในเรือนอันว่างเปล่า ธรรมดังกล่าวนี้ จะเกิดขึ้นกับ **ผู้เจริญอุริยมรรคภาวนา** เท่านั้น อันเป็น **ปัญญาที่รู้แจ้งแทงตลอดด้วยอริยสัจ** แต่อย่างไรก็ตาม ธรรมทั้งหลายจะเกิดขึ้นได้หรือไม่ นั่น ก็อยู่ที่จิตของแต่ละบุคคลว่า ยินยอมให้เกิด ให้ตั้งอยู่ และ ให้ดับไป ก็เท่านั้นเอง เพราะโดยปกติ คนทั่วไปมักมีจิตที่หวั่นไหวใน ๖ ประการ ได้แก่ **อสติ**-ความระลึกไม่ได้ ๑ **อนนุสสติ** **อปปฏิสสติ**-ความไม่ตามระลึก ความไม่หวนระลึก ๑ **อสมรณา**-อาการที่ระลึกไม่ได้ ๑ **อชารณตา**-ความไม่ทรงจำ ๑ **ปิลापนตา**-ความเลื่อนลอย ๑ **ปมุสสนตา**-ความหลงลืม ไม่มีสติ ๑ ฉะนั้น บุคคลผู้ไม่มีสติหรือหลงลืมสตินั้น ย่อมเป็นดุจ “กาที่เก็บก้อนข้าว” และเป็นเช่นกับ “สุนัขจิ้งจอกที่เก็บก้อนเนื้อ” นั่นเอง.

